

Климович В. А.,

здобувач ступеня доктора філософії

Київського університету інтелектуальної власності та права

ORCID: 0009-0002-1802-7167

**СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 245 КК УКРАЇНИ
«ЗНИЩЕННЯ АБО ПОШКОДЖЕННЯ ОБ'ЄКТІВ РОСЛИННОГО СВІТУ»**

Анотація. Стаття присвячена аналізу суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 245 Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом. Визначено, що відсутність у диспозиції статті чіткого нормативного закріплення форми вини створює істотні труднощі для правозастосування, зокрема під час кваліфікації діянь, їх розмежування з адміністративними проступками та індивідуалізації покарання. Розкрито інтелектуальні та вольові ознаки умислу прямого та непрямого, а також кримінальної протиправної самовпевненості й недбалості. Показано, що поєднання умисних і необережних діянь у межах однієї кримінально-правової норми призводить до нівелювання відмінностей між різними формами вини та знижує ефективність кримінально-правового регулювання. У статті наведено аргументи щодо необхідності врахування різного ступеня суспільної небезпеки умисного і необережного знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Звернено увагу на зарубіжний досвід, зокрема законодавство Іспанії, Польщі, Естонії та Латвії, де умисні й необережні форми знищення рослинного світу розмежовано на окремі склади кримінальних правопорушень. Обґрунтовано доцільність передбачення у Кримінальному кодексі України два види кримінального правопорушення з різними санкціями: 1) умисне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, вчинене способом підпалу чи іншим загальнонебезпечним способом; 2) необережне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом. Доведено, що такий підхід сприятиме підвищенню правової визначеності, точнішому відображенню ступеня суспільної небезпечності діяння, дотриманню принципу справедливості та зміцненню ефективності кримінально-правової охорони довкілля.

Ключові слова: кримінальні правопорушення проти довкілля, склад кримінального правопорушення, об'єкти рослинного світу, суб'єктивна сторона, кримінальна відповідальність.

Klymovych V. A. The subjective element of the criminal offense provided for in article 245 of the Criminal code of Ukraine “Destruction or damage of objects of the plant world”

Abstract. The article examines the subjective element of the criminal offense defined in Article 245 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes liability for the destruction or damage of objects of the plant world by fire or other generally dangerous means. It is determined that the absence of a clearly defined form of guilt in the disposition of the article creates significant difficulties for law enforcement, particularly in the qualification of acts, their differentiation from administrative offenses, and the individualization of punishment. The paper reveals the intellectual and volitional features of direct and indirect intent, as well as criminal recklessness and negligence. It is shown that combining intentional and negligent acts within a single criminal-law provision leads to the blurring of distinctions between different forms of guilt and reduces the effectiveness of criminal-law regulation. The article presents arguments supporting the need to account for the differing degrees of social danger inherent in intentional and negligent destruction or damage of plant-world objects. Attention is drawn to foreign experience, particularly the legislation of Spain, Poland, Estonia, and Latvia, where intentional and negligent forms of destruction of vegetation are separated into distinct criminal offenses. The study substantiates the expediency of introducing into the Criminal Code of Ukraine two types of criminal offenses with different sanctions: (1) intentional destruction or damage of plant-world objects committed by arson or other generally dangerous means; and (2) negligent destruction or damage of plant-world objects by fire or other generally dangerous means. It is proven that such an approach would enhance legal certainty, more accurately reflect the degree of social danger of the act, ensure compliance with the principle of justice, and strengthen the effectiveness of criminal-law protection of the environment.

Key words: environmental criminal offenses, elements of a criminal offense, objects of the plant world, subjective element, criminal liability.

Вступ. Склад кримінального правопорушення становить цілісну та взаємопов'язану систему елементів, що включає об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкта та суб'єктивну сторону. Кожен з цих елементів має власні юридично значущі ознаки, які у конкретному випадку проявляються індивідуально, залежно від особливостей діяння та його наслідків. Кримінальне правопорушення характеризується наявністю нерозривного зв'язку між зовнішньо сприйманою подією та внутрішніми психічними процесами, які супроводжують її вчинення. Суб'єктивна сторона складу кримінального правопорушення визначається як внутрішня сторона суспільно небезпечного діяння, що охоплює психологічний зміст дії чи бездіяльності особи, котра вчиняє кримінальне правопорушення, та її ставлення до наслідків.

У кримінально-правовій теорії до юридичних ознак, які розкривають зміст суб'єктивної сторони, відносять вину, мотив, мету вчинення діяння, а також емоційний стан фізичної осудної особи. Вина при цьому визнається обов'язковою ознакою кримінального правопорушення, тоді як мотив, мета та емоційний стан належать до факультативних і підлягають установленню лише тоді, коли на них є пряма вказівка у диспозиції відповідної статті Кримінального кодексу України та їх урахування має значення для кваліфікації.

У ст. 245 Кримінального кодексу України (далі – КК України) передбачено відповідальність за знищення або пошкодження лісових масивів, зелених насаджень навколо населених пунктів, вздовж залізниць, а також стерні, сухих дикоростучих трав, рослинності або її залишків на землях сільськогосподарського призначення вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом [1]. Дефініцією даної статті не визначено форму вини знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу.

Питання кримінально-правової охорони об'єктів рослинного світу знайшла відображення у наукових працях С.Б. Гавриша, О.О. Дудорова, В.К. Матвійчука, І.І. Митрофанова, Р. О. Мовчана, Є. О. Письменського, А.М. Притули та інших науковців. Загалом проблематика суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаче-

ного ст. 245 КК України, залишається актуальною та потребує подальшого наукового осмислення з метою удосконалення кримінальної відповідальності за знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення традиційно визначається як внутрішній психічний зміст суспільно небезпечного діяння, що відображає інтелектуальні та вольові процеси особи під час його вчинення. Суб'єктивна сторона відображає внутрішні процеси, які відбуваються у психіці осудної особи під час вчинення нею суспільно небезпечного діяння. Це психічна діяльність особи, що характеризує ставлення її свідомості і волі до вчинюваного нею суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності) і до його наслідків.

Вина як обов'язкова і криміноутворююча ознака усіх складів кримінальних правопорушень відповідно до ст. 23 КК України є психічним ставленням особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, вираженим у формі умислу або необережності.

У ст. 245 КК України не визначено форму вини знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Більшість науковців досліджуючи проблематику кримінальної відповідальності за даною статтею КК України приримуються думки, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 245 КК України, характеризується як умисною (прямий або непрямий умисел), так і необережною формою вини [2, с. 58; 3, с. 433; 4, с. 72; 5, с. 833; 6, с. 437].

Прямим є умисел, за якого особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання, тим часом як під непрямим умислом треба розуміти такий умисел, за якого особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ч. 2 і ч. 3 ст. 24 КК України).

Знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу може бути вчинена як з прямим,

так і непрямим умислом. Інтелектуальний момент при прямому і непрямому умислі збігається лише щодо усвідомлення суспільної небезпечності діяння і передбачення у загальних рисах настання суспільно небезпечних наслідків. Усвідомлення винною особою суспільної небезпеки свого діяння передбачає щоб особа хоча б у загальних рисах розуміла, що вчинюване нею діяння має антисоціальний характер і здатне за своїми фактичними властивостями спричинити шкоду відносно нам, що охороняються законом, тобто посягати на певний об'єкт кримінально-правової охорони.

Характер передбачення може відрізнятися. Прямий умисел характеризується чітким усвідомленням особою, які діяння вона вчиняє, які наслідки повинні настати, і бажає їх настання. При цьому особа передбачає неминучість настання суспільно небезпечних наслідків, а саме бажання переходить у вольовий акт, коли до знання мети приєднується установка на її реалізацію, впевненість і спрямованість на її досягнення. При непрямому умислі зміст передбачення зводиться до того, що особа передбачає можливість, а не неминучість настання суспільно небезпечних наслідків.

Р. В. Вереша справедливо відмічає, що незважаючи на те, що в законодавчих визначеннях форм вини інтелектуальний момент займає перше місце, це не дає підстав вважати усвідомлення небезпеки вчинюваних дій або бездіяльності більш важливим порівняно з іншими елементами вини, а також що воно (усвідомлення) однозначно зумовлює і передбачення небезпечних наслідків та є основою цього передбачення. Ба більше: про усвідомлення особою суспільної значущості свого діяння можна стверджувати лише тоді, коли вона передбачає його наслідки [7, с. 67-68].

При інтелектуальному моменті прямого умислу суб'єкт складу кримінального правопорушення передбачає неминучість настання суспільно небезпечних наслідків вчиненого ним діяння, а при інтелектуальному моменті непрямого умислу – тільки реальну можливість настання таких наслідків.

Усвідомлення особою фактичного характеру діяння, що посягає на об'єкти рослин-

ного світу, характеризується усвідомленням об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 245 КК України (об'єкта і об'єктивної сторони). Під час вчинення даного кримінального правопорушення винна особа усвідомлює, що своїми діяннями вона завдає шкоди довкіллю вогнем чи іншим загально-небезпечним способом.

Відмінність між прямим і непрямим умислом також відображається й у вольовому моменті. За прямого умислу особа бажає настання суспільно небезпечних наслідків, за непрямого – не бажає, але свідомо припускає їх настання.

Щодо необережного знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом, то дане діяння може бути вчинене у вигляді кримінальної протиправної самовпевненості, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення (ч. 2 ст. 25 КК України), або кримінальної протиправною недбалості, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити (ч. 3 ст. 25 КК України).

При диференціації непрямого умислу і недбалості слід враховувати інтелектуальний момент. Так спалювання сухої рослинності поруч із лісовими масивами або уздовж залізничних смуг, де передбачити розвиток події не є складно, відповідно винний не міг не розуміти ризиків, а отже, його байдужість до наслідків формує саме непрямий умисел, а не кримінальну протиправну недбалість.

При знищенні або пошкодженні лісових масивів, зелених насаджень, рослинності, стерні чи сухих дикоростучих трав зміст вини утворює не умисел або необережність взагалі, а умисел або необережність, які наповнені реальним змістом, специфічним для даного злочину. Психічне ставлення до використання джерела вогню чи іншого загальнонебезпечного способу істотним чином впливає на характеристики ступеня суспільної небезпеки і має завжди відображатися в усвідомленні винної особи.

Передусім варто зазначити, що умисна форма вини є домінуючою для знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу. Проте найбільш проблемною формою вини є необережність при кваліфікації діянь за ст. 245 КК України, які пов'язані зі спалюванням сухої рослинності, недотриманням правил пожежної безпеки, неправильним використанням відкритого вогню, коли потрібно довести, що особа не мала наміру знищувати рослинність, але її поведінка була настільки необачною, що загоряння й поширення вогню було об'єктивно прогнозованим, тобто, що вона могла й повинна була передбачити можливі шкідливі наслідки.

Слід відмітити, що ч. 2 ст. 245 КК України передбачено кваліфіковані наслідки – загибель людей, масова загибель тварин або інші тяжкі наслідки. В даному випадку ставлення винної особи до кваліфікованих наслідків може бути тільки необережним. Якщо ж умислом винної особи охоплювалося настання наслідків у вигляді загибелі людей, то тоді дії винного необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів: ч. 2 ст. 245 і п. 5 ч. 2 ст. 115 або ч. 2 ст. 121 КК України.

За ст. 245 КК України кваліфікуються різні за суспільної небезпекою дії осіб, зокрема: необережне діяння у вигляді викидання недопалка, внаслідок чого знищено лісовий масив; умисний підпал сухої трави, що призвів до лісової пожежі; умисний підпал з метою приховати незаконну порубку дерев або чагарників чи знищення лісосмуги для подальшої незаконної забудови.

Варіант, коли за однією статтею КК можна кваліфікувати як умисні, так і необережні діяння, формально виглядає універсальним підходом. С.Б. Гавриш говорячи про можливість вчинення злочину проти довкілля як умисно, так і з необережності зазначає, що «...це відображає один із принципів нашого кримінального законодавства, на якому переважно вибудована концепція відповідальності за умисні та необережні злочини, принцип парифікації (прирівнювання, порівнювання) умислу та необережності ... Що стосується злочинів проти довкілля, особливо у сфері екобезпеки, де можуть настати тяжкі й особливо тяжкі невідворотні наслідки,

збереження паритету форм вини цілком обгрунтовано... у деяких випадках необережне вчинення злочинів проти довкілля не менш, а може, й більш соціально небезпечно за умисне, де суб'єкт, передбачаючи наслідки і бажаючи їх чи свідомо допускаючи, певною мірою їх контролює [8, с. 366].

В.К. Матвійчук досліджуючи суб'єктивну сторону злочинів проти навколишнього природного середовища, звертає увагу на те, що деякі вчені безумовно беруть до уваги існуюче уявлення про підвищену небезпеку умислу порівняно з необережністю, а це не завжди виправдано у відповідних злочинах [9, с. 224].

З іншої сторони О.О. Дудоров, Р.О. Мовчан, Є.О. Письменський відмічають, що така «багатогранність» є не перевагою, а недоліком аналізованої кримінально-правової заборони, що породжує низку негативних наслідків, головними з яких є: ... по-перше, неможливість використання форми вини для розмежування суміжних складів кримінальних та адміністративних правопорушень, по-друге, це наявна уніфікація відповідальності за вчинювані з будь-якою формою вини прояви знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, інакше кажучи ... коли форма вини фактично не впливає на кваліфікацію [10, с. 326-327].

Нівелювання відмінностей між умислом і необережністю у дефініції ст. 245 КК України суперечить основним принципам кримінального права, оскільки ступінь суспільної небезпеки різних форм вини не є однако-вим. Умисне знищення рослинності – це свідоме посягання на довкілля. Натомість необережне діяння – це форма нехтування обов'язком передбачити та запобігти шкоді. Їхня суспільна небезпека різна, отже – різним має бути й кримінально-правове реагування відповідно до принципу справедливості. За умисне кримінальне правопорушення має передбачатися суворіше покарання порівняно з необережним. Ю.А. Пономаренко одним з основних принципів пеналізації відмічає відповідність (співмірність) між ступенем суспільної небезпечності злочину та ступенем суворості покарань, що встановлюються за його вчинення, а одним з основних пра-

вил пеналізації – неможливість об'єднання в одній санкції покарань за злочини різної суспільної небезпечності [11, с. 669].

Слід відміти, що кримінальне законодавство європейських країн розрізняє знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, лісів в результаті необережного поводження з вогнем чи іншим джерелом підвищеної небезпеки, і знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, вчинене способом підпалу, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом (ст. ст. 352-358 КК Іспанії, § 1 та § 4 ст. 181 КК Польщі, ст. ст. 304-305 КК Естонії, ст. ст. 107-108 КК Латвії).

На підставі принципу справедливості та з врахуванням різного ступеня суспільної небезпеки умисного та необережного знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем чи інших загальнонебезпечним способом доцільно диференціювати дані діяння залежно від форми вини. Виправданою в даній ситуації є законодавча техніка запропонована робочою групою з питань розвитку кримінального права Комісії з питань правової реформи, утвореною Указом Президента України № 584/2019 від 7 серпня 2019 року, у ст. 2.4.1 проєкту нового Кримінального кодексу України: якщо в статті Спеціальної частини цього Кодексу форма вини не вказана, то за вчинення передбаченого нею кримінального правопорушення особа підлягає кримінальній відповідальності лише за наявності умислу (ч.3); особа підлягає кримінальній відповідальності за кримінальне правопорушення, вчинене з необережності,

лише в передбачених у статтях Спеціальної частини цього Кодексу випадках спричинення нею значної, тяжкої чи особливо тяжкої шкоди (ч.4) [12].

Отже, при визначенні складу кримінального правопорушення потрібно враховувати, що умисел та необережність мають різну кримінально-правову природу, умисні та необережні діяння різняться за ступенем суспільної небезпеки. Тому передбачення спільної санкції для умисного та необережного знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу (ч. 1 ст. 245 КК України) створює правову невизначеність, належно не відображає оцінку небезпечності діяння, не сприяє індивідуалізації покарання та негативно впливає на ефективність охорони довкілля.

Висновки. Вбачається за доцільне передбачити Кримінальному кодексі України два види кримінальних правопорушень з різними санкціями: 1) умисне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу, вчинене способом підпалу чи іншим загальнонебезпечним способом; 2) необережне знищення або пошкодження об'єктів рослинного світу вогнем чи іншим загальнонебезпечним способом. Дана диференційована модель умисного і необережного знищення або пошкодження об'єктів дозволить відобразити реальний ступінь небезпеки відповідних діянь, сприятиме розмежуванню кримінальної й адміністративної відповідальності та забезпечить дотримання принципу справедливості у кримінальному праві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Кримінальний кодекс України: Кодекс України, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 25.11.2025).
2. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації: науково-практичне видання. Х.: Ніка-Нова, 2012. 192 с.
3. Злочини проти довкілля: кримінально-правова характеристика: практичний посібник / О. О. Дудоров, Д. В. Каменський, В. М. Комарницький, М. В. Комарницький, Р. О. Мовчан. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. 615 с.
4. Митрофанов І. І., Притула А. М. Злочини проти довкілля : навч. посіб. Суми : Університетська книга, 2010. 205 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України/ за ред. М. І. Мельника, М. І. Хаврюка. 10-те вид., переробл. та допов. Київ : ВД «Дакар», 2018. 1358с.
6. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. І за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., допов. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с

7. Вереша Р. В. Суб'єктивні ознаки складу корупційного правопорушення (злочину). Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2015. № 4. С. 66-72. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chcks_2015_4_6 (дата звернення: 25.11.2025).
8. Гавриш С. Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. 634с.
9. Матвійчук В. К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища: монографія. Київ: Національна академія управління, 2011. 368 с.
10. Дудоров О. О., Мовчан Р. О., Письменський Є. О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні: монографія. Київ: Норма права, 2023. 520 с.
11. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол. : В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.
12. Текст проєкту нового Кримінального кодексу України. Draft of the new Criminal Code of Ukraine. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code> (дата звернення: 25.11.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 11.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 09.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025